

# „MÓZESKOSÁR ÉS ANYATEJ.” FILOZÓFIA ÉS HIT AZ ÓKERESZTÉNY KORBAN.

---

BOROS ISTVÁN

## BEVEZETÉS

Talán nem esünk túlzásba azzal a megállapításunkkal, miszerint nem csak a kereszténység történetében, hanem a nyugati gondolkodás történetében mindig is aktuális és eleven a hit és az ész (fides et ratio), a filozófia és a vallás, illetve teológia, valamint a tudomány és a kinyilatkoztatás kapcsolatának kérdése. Megállapításunkkal nem arra gondolunk, hogy bizonyos vallási és hitbeli igények kielégítésére tudományos eredményeket mintegy szinkretikus módon beépítenek a vallási kínálatba, annak a racionalitás tekintélyét kölcsönözve, vagy éppen a teológiát mintegy racionalizálják. Továbbá hogy a természettudomány analogikus nyelvhasználata is közelít egy quasi mitológikus nyelvhasználat és képi világ felé (például a csillagászatban és a kozmológiában a fehér törpék táncáról, vörös óriásokról és a fekete lyukakról halhatunk). Hanem arra gondolunk, hogy napjainkban is foglalkoztat bennünket az ész és a hit viszonya, sőt mintha újra át kellene gondolnunk a modern tudománynak és a hitnek a viszonyát, mivel minden jel arra mutat, az újkori ész igen csak kimerült a posztmodern kor megpróbáltatásaiban, és a modern relativizmus csúnyán megtépázta. A fent említett aktualitás alátámasztására hadd hivatkozzunk egy magyar példára, nevezetesen azokra a vitaestekre, melyeket szegedi és bécsi egyetemisták rendeztek 1998 és 2005 között különböző tudományágak (teológiát is beleértve) kiváló tudósainak közreműködésével. A vitaesteken elhangzott díszkurzusok könyv formában is megjelentek.<sup>1</sup>

Úgy gondoljuk azonban, hogy modern korunkban nem maga az ész vallott kudarcot, hanem az újkori gondolkodás racionális formái és fogalmai merültek ki, s ezért már nem tudják ellentmondásmentesen értelmezni a modern tudományos felismeréseket, és nem adnak megoldást a modern kor emberé-

---

<sup>1</sup> *Hiszem vagy tudom? Vitaestek hit és tudomány viszonyáról.* Szerk. Dombi Péter, Budapest, Typotex, 2008. Persze, számos műre utalhatnánk a 20. század filozófiatörténetéből, például K. Jaspers „Der philosophische Glaube” című művére (magyarul: *A filozófiai hit*, Budapest, Attraktor, 2004). Vagy a hit megértése és érthetősége felől Rudolf Bultmann: *Hit és megértés. Válogatott tanulmányok.* Budapest, L'Harmattan, 2007.

nek problémáira. A tudományok, a filozófia és a hit alapkérdései viszont továbbra is fennállnak, melyekhez a gondolkodás történetében rendre vissza-  
térnek. Most mi is visszatérünk a filozófia és a kinyilatkoztatás alapuló hit  
ókori kapcsolatára.

Vizsgálódásunk tárgya a filozófia és a hit viszonya az ókeresztény korban.  
Ennek megfelelően a filozófiát nem a mai, hanem az ókori értelmében  
vesszük, mint életmódot és a lélek gyakorlatát.<sup>2</sup> Széles körben ismert Platón  
7. levelének passzusa, mely szerint az igazi filozófia – igazság elérésére  
törekedvén – életmód és tanítás,<sup>3</sup> s ebből következően az igazi filozófia útján  
érhetjük el az igazságot és a boldog emberi életet. Pierre Hadot munkássága<sup>4</sup>  
irányította figyelmünket ismét a filozófia eredeti, a gondolkodás története  
során elfeledett jelentésére, ahogyan a filozófia megalapítói, a görög gondol-  
kodók értették. Előre jelezzük, hogy „fogalmi pontatlanságot” fogunk elkö-  
vetni, mivel több esetben a filozófiát a „bölcesség szeretete” alapjelentésén  
túl igen tágan értelmezzük. Nem egyszer a görög *paideia* tág jelentésére is  
utalunk.

Az alcímben szereplő másik fogalom, a hit alatt elsősorban a kinyilatkoz-  
tatáson alapuló hitet értjük. S ezen belül a keresztény hitet.

Kiindulópontunkat így fogalmazhatjuk meg: a késő ókorban a filozófia  
(bölcesség) mint életmód és gyakorlat az egyik járható út volt az ember  
tökéletességének, boldogságának elérésére, a szinkretista vallásokkal szem-  
ben. A filozófia, kivált a korabeli platonizmus a kereszténység alternatívája, a  
kor transzcendenciára való irányulásának egyik formájaként.<sup>5</sup>

A hit és az ész fenti értelemben vett, évszázadok óta meglévő összhang-  
jának 20. századi dokumentuma II. János Pál pápa *Fides et ratio* kezdetű  
enciklikája.<sup>6</sup> Meglepő módon egy pápai dokumentum delphoi templom

---

<sup>2</sup> Tehát nem azt a filozófiát és a gondolkodás története során belőle kivált tudomá-  
nyokat tekintjük, melyeknek ma leginkább jellemző célratörése és törekvése, hogy a  
természeten (természeti jelenségeken, betegségeken) és embersoportokon való  
felülkerekedést és uralmat biztosítsa. Habár a tudományok és a filozófia szándéka  
ma is az, hogy az ember életét jobbá tegye, de enyhén szólva nem mindig átütő  
módon nyilvánul meg ez a szándék.

<sup>3</sup> Platón 7. levele, 328a.

<sup>4</sup> Ebből a szempontból legjelentősebb műve: *Exercices spirituels et philosophie  
antique*, Paris, Albin Michel, 2002. (Bibliothèque de L'évolution de l'humanité)  
Magyarul: *A lélek iskolája. Lelkigyakorlat és az ókori filozófia*. Budapest, Kairosz  
Kiadó, 2010.

<sup>5</sup> H. Dörrie: Die andere Theologie. In: *Theologie und Philosophie* 56 (1981), 1-46. 19. o.

<sup>6</sup> II. János Pál pápa: *Fides et Ratio kezdetű enciklikája a Katolikus Egyház püspökei-  
hez a hit és az ész kapcsolatának természetéről*. Budapest, Szent István Társulat  
1999. 9. o. – a továbbiakban *Fides et ratio*-ként hivatkozunk, megadva az oldalszá-  
mot). XVI. Benedek pápa az úgy nevezett regensburgi beszédében ismét tudós  
hallgatóság előtt vetette fel a hit és az ész problémáját. Benedikt XVI.: Glaube,

feliratával vezeti be tanítását: „Ismerd meg magad!” Ezzel fel akarja hívni a figyelmet arra a több évezredes útra, mely igazsággal való találkozáshoz vezet.<sup>7</sup> Egyúttal azt is hangsúlyozza, hogy a filozófiának vissza kell nyernie eredeti feladatát, azaz újból ösztönözze az embereket az igazság keresésére, s mutassa meg annak elérésének módját és útját.<sup>8</sup> II. János Pál pápa a hit és az ész találkozásának jelentős lépései között említi Szent Pál apostolt, a filozófus és mártír Jusztinost, valamint Alexandriai Kelemt.<sup>9</sup> Ehhez kapcsolódóan a „Filozófia és kinyilatkoztatás” szakaszban röviden, a fenti szempontok szerint tárgyaljuk a filozófia és a hit viszonyát Szent Pál apostolnál, Jusztinosznál és Alexandriai Kelemennél.<sup>10</sup>

A harmadik „Mózeskosár és anyatej” című részben térünk rá címadó szakaszunkra, melyben Nüsszai Szent Gergely allegorikus értelmezéssel kifejtett, a fenti úton tett „lépéseit elemezzük.

A filozófia mint életmód és a kinyilatkoztatáson alapuló hit viszonyát elsőbanszem nem a filozófia vagy éppenséggel a tudományok racionalitása szempontjából tárgyaljuk, hiszen nem szükséges ennek a már bőséges szakirodalmát szaporítanunk, hanem üdvtörténeti, és ezen belül teremtés-megváltás-tani, valamint antropológiai vonatkozására helyezzük a hangsúlyt.

Kifejezett célunk egyfelől Hadot meglátásaihoz, másfelől a *Fides et ratio* kezdetű enciklika szándékához csatlakozva, felkelteni az érdeklődést a filozófia és a hit eredeti, lényegi kapcsolata iránt, hogy az „igazi filozófia” segítségével rátaláljunk az igazsághoz és a boldog élethez vezető útra.

## FILOZÓFIA ÉS KINYILATKOZTATÁS

Amikor a keresztény igehirdetés átlépte a zsidó hagyomány területét, az úgynevezett pogány misszióban szembesült a kortárs filozófiai gondolkodással. Természetesen ez nem a filozófia és a teológia teoretikus találkozása,

---

Vernunft und Universität. Erinnerungen und Reflexionen. Vorlesung des Papstes beim Treffen mit Vertretern der Wissenschaften im Auditorium Maximum der Universität Regensburg, 12. September 2006. In: Benedikt XVI.: *Der Besuch in Bayern. Die Predigten und Reden*, hrsg. von Friedrich Kardinal Wetter. Freiburg i. Br., Herder, 2006. 104. 120. o.

<sup>7</sup> *Fides et ratio*, 9. o.

<sup>8</sup> *Fides et ratio*, 16. o.

<sup>9</sup> *Fides et ratio*, 46-49. o.

<sup>10</sup> De nem térünk ki a tudás és a hit kelemeni koncepciójára, ehhez lásd S. R. C. Lilla: *Clement of Alexandria. A study in Christian platonism*. Oxford, 1970. 118-141. o., valamint magyarul Somos Róbert: A hit védelme Alexandriai Kelemennél. In: *Theológiai Szemle*, 35. (1992) 56-60. o. és Kendeff Gábor: *Az egyházatyák és a szkepticizmus*. Budapest, Áron Kiadó, 1999. 48-51. o.

hanem nagyon is gyakorlati probléma. Vajon azoknak is be kell-e tartani a mózesi törvényeket, akik a pogányságból tértek meg a kereszténységre? Egészen konkrétan ez azt jelenti-e, vajon az üdvösség egyetemessége, vagyis Jézus Krisztus örömhíre csak azokra vonatkozik, akik az ószövetségi kinyilatkoztatás alapján ismerték meg Istent, és a mózesi törvényeket betartották? Ha ez így lenne, akkor a pogányok kimaradnának a megváltásból és az üdvösségből. Ám a megváltás és az üdvösség is éppúgy egyetemes, mint a teremtés. Tehát a pogányok sem maradhattak az igaz Isten megismerésének lehetősége nélkül, már csak Isten egyetemes üdvözítő akarata és gondviselése miatt sem.

A láthatatlan Isten ugyanis megismerhető műveiből, mondja Szent Pál apostol.<sup>11</sup> Így a pogányoknak is megvan lehetőségük Isten felismerésére. A természetes ész segítségével szerzett ismeret a bölcsesség, mellyel kérkedtek és „oktalanná váltak”. Pál is tudósok, filozófusok előtt mondott beszédet Athénban<sup>12</sup> – vonhatnánk párhuzamot XVI. Benedek regensburgi beszédével –, melyben a görög tudósoknak hirdette az ismeretlen Istent, akinek oltárt emeltek, és akit ismeretlenül tiszteltek. Arra buzdítja őket, hogy ezt az Istent kutassák és találják meg, „hiszen nincs messze tőlük”. Üdvtörténeti szempontból Pál úgy ítéli meg a pogányok helyzetét, hogy noha velük az ószövetség Istene nem kötött szövetséget és nem adott nekik törvényt, mégis törvény híján a természet szavát és a szívükbe írt törvényt követve Istentől adott törvény szerint járnak el.<sup>13</sup> Így Pál felfogásának megfelelően azok sincsenek leszorítva az igazságra és üdvösségre vezető útról, akik nem az ószövetségi kinyilatkoztatásba vetett hitben ismerték fel a láthatatlan Istent, hanem a természet szava alapján és a természetes ész segítségével jutottak el az igaz Isten felismeréséig.

---

<sup>11</sup> Róm 1,19-22.: „Ami ugyanis megtudható az Istenről, az világos előttük, maga Isten tette számukra nyilvánvalóvá. <sup>20</sup>Mert ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, arra a világ teremtése óta műveiből következtethetünk. Nincs hát mentségük, <sup>21</sup>mert fölismerték az Istent, mégsem dicsőítették Istenként, s nem adtak neki hálát, hanem beleveszték okoskodásaikba és érteni nem akaró szívük elhomályosult. <sup>22</sup>*Kérkedtek bölcsességükkel és oktalanná váltak..*” Kiemelés tőlem, a bibliai idézeteket a Szent István Társulat katolikus fordításából vettük.

<sup>12</sup> ApCsel 17, <sup>23</sup>Amint szétnéztem és megtekintettem szentélyeiteket, ráakadtam egy oltárra, amelyen az a felírás állt: Az ismeretlen istennek. Nos, én azt hirdetem nektek, akit ti ismeretlenül tiszteltek.; <sup>27</sup>S mindezt azért, hogy keressék az Istent, hogy szinte kitapogassák és megtalálják, hiszen nincs messze egyikünkötől sem. <sup>28</sup>Mert benne élünk, mozgunk és vagyunk, ahogy költőitek is mondják: "Mi is az ő nemzetségéből valók vagyunk."

<sup>13</sup> Róm 2,13-15.

A 2. században Jusztinosz († 165 körül)<sup>14</sup> még inkább kiemeli az ész és hit egységét, részletesen leírva a filozófia üdvtörténeti szerepét. „Az egész emberi nemből el lett ültetve a Logosz magja” (*to sperma tou Logou*),<sup>15</sup> ezért például a sztoikus tanítás egyes részeit a keresztények is elismerhetik. Ennek oka, hogy minden emberben benne van a Logosz magja, amely az igazság, az igaz Isten részleges megismeréséhez vezet. A magvakat elvető Ige (Logosz = isteni Értelem) részeként megismertek valamit, de nem a mélyebb igazságot, ezért egyfelől nem egyezik teljesen se Platón, se a sztoikusok, se a költők tanítása Krisztus tanításával, sőt még az egymásnak ellentmondó véleményüknek is ez az oka.<sup>16</sup> A kinyilatkoztatás hitén alapuló keresztény tanítás azonban felülmúl minden más tanítást, mert benne a teljes Logosz jelent meg, aki a Krisztus, Test, Lélek és Értelem.<sup>17</sup>

Jusztinosz még szorosabbra fűzi az ész és a hit, a filozófia és kinyilatkoztatás kötelekeit azzal, hogy Platón és Mózes között gondolati összefüggést állít, azaz Platón olvasta Mózes könyveit, a törvényeket.<sup>18</sup> A filozófia és a kinyilatkoztatás igazsághoz való viszonyát azzal fejezi ki, hogy amit Platón khi-nek (X-nek) ismert fel, az valójában kereszt, mégpedig Mózes sátor előtt felállított rézkeresztje.<sup>19</sup> További kapocs még a törvények. Habár a pogányok nem kapták meg a mózesi törvényeket, de filozófusaik törvényhozókká léptek elő, a részlegesen feltáruló Ige (Logosz) segítségével ismerték fel és a dolgozták ki a törvényeket,<sup>20</sup> melyek körül írják az ember életének alapvető módját, hogy Istennek tetsző életet éljenek.

A valódi filozófia feladata Isten természetének kutatása.<sup>21</sup> Isten adománya, mely hozzá vezet bennünket.<sup>22</sup> Az igazi filozófia a létező tudománya és az igazság megismerése, s ennek a tudománynak és bölcsességnek a gyümölcse a boldog élet.<sup>23</sup>

---

<sup>14</sup> Jusztinosz műveire a következő szövegkiadás alapján hivatkozunk: *Justini Martyris Apologiae pro Christianis*, ed. M. Marcovich. Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1994. (Patristische Texte und Studien, 38.), továbbiakban *Apol I.* és *Apol II.*; *Justini Martyris Dialogus cum Tryphone*, ed. M. Marcovich. Berlin, New York, Walter de Gruyter, 1997. (Patristische Texte und Studien, 47.), továbbiakban *Dial.* – A három mű magyar fordítása megtalálható: *A II. századi apológéták*, Szerk. Vanyó László, Budapest, Szent István Társulat, 1984.

<sup>15</sup> *Apol II.* 8,1. Itt jegyezzük meg, hogy a görög szavak átírásával a *Chicago manual of style*-t (Chicago, University of Chicago Press, 2000.) követjük.

<sup>16</sup> *Apol II.* XII,2.

<sup>17</sup> *Apol II.* X,1.

<sup>18</sup> *Apol I.* LX,1-5.

<sup>19</sup> Szám 21,8

<sup>20</sup> *Apol II.* X,2.

<sup>21</sup> *Dial I.*,3.

<sup>22</sup> *Dial II.*,1.

<sup>23</sup> *Dial III.*,4.

Apológéták összegzésében üdvtörténeti helyet és funkciót kapott a filozófia: a zsidók kapták a törvényt, a görögök a filozófiát, a keresztények mindkettőt. Alexandria Kelemen (140/150? – 216 előtt)<sup>24</sup> is a görög filozófiát a gondviselés művének tartotta. Teremtésből kiindulva következőképpen érvelt: ha ugyanis minden ember Isten teremtménye, akkor Isten nem csak a zsidóknak, hanem a pogányoknak is gondját viselte, nevelte. „A filozófia nem az élet megrontója”, hanem az igazság képmása, „görögöknek adott isteni ajándék” (theian dôrean Hellêsi dedomenên).<sup>25</sup> Miként Jusztinosz, Kelemen is állítja, hogy Platón olvasta Mózeset.<sup>26</sup> Ezzel minden igazság Istenre vezethető vissza, mind a görög paideia és filozófia, mind az ószövetségi kinyilatkoztatás.

Szent Pált követve Kelemen is állítja, hogy a törvény pedagógus, mégpedig Krisztusra nevel. Habár a görög filozófia nem ragadta meg teljességében az igazságot, sőt ereje sem volt az Úr törvényét teljesíteni, mégis előkészület volt az igazság befogadására. Így üdvtörténeti szempontból a filozófia a görögök nevelője,<sup>27</sup> és előkészület az evangéliumra. Kelemen az „igaz filozófiának” azt nevezi, amit a Fiú átadott, azaz az evangéliumot (tên alêthên philosophian di'Huiou paradidomenên).<sup>28</sup>

A gnósztikusok viszont azzal az igénnyel léptek fel, hogy ők vannak az igazi tudás (hê gnôsis) birtokában, nem pedig a keresztények, másfelől a valódi tudás birtokában vannak, az emperikus és szkeptikus kortárs filozófiával szemben, amely megingatta a tudomány megbízhatóságát azzal, hogy egyetemesen tagadja a bizonyíthatóságot.

Kelemennél a filozófiának voltaképpen két funkciója van: üdvtörténeti funkciója, hogy pogányokat – miként az izraelitákat a törvény – keresztény hitre nevelje, másrészt apologetikai funkciója, miszerint az igazság elleni támadásokat elhárítsa és védje azt, ezért joggal mondják a szőlős kert sövényének és falának.<sup>29</sup>

---

<sup>24</sup> Clemens Alexandrinus: *Stromata*, hrsg. von Otto Stählin, neu hrsg. von Ludwig Früchtel. Buch I-VI. 3. Aufl. Berlin, Akademie-Verlag, 1960. (Griechischen christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte, 15.)

<sup>25</sup> *Stromata* I, 2,20.

<sup>26</sup> *Stromata* I, 25,165.

<sup>27</sup> *Stromata* I, 16,80.

<sup>28</sup> *Stromata* I, 18,90.

<sup>29</sup> *Stromata*, I, 20,100. Vö. Mt 21,33; Mk 12.1

Mózeset az Istenbe vetett hit példájának és a legjelentősebb patriarchának tekintették a kibontakozó kereszténységben. Ezt tanúsítja az is, hogy nemcsak Philón írt Mózes életéről könyvet, hanem Nüsszai Szent Gergely (335/340–394 után) is a 4. században. Gergely Mózes életét abból a szempontból közelíti meg, hogy miként lehetséges a tökéletes élet, amely Isten közelségét jelenti, azaz az ember voltaképpeni és eredeti létét. Hogyan lehetséges, és egyáltalán volt-e arra példa az Isten és ember viszonyának történetében, hogy valaki tökéletes élet állapotára jutott? Nüsszai Szent Gergely válasza: igen, mégpedig Mózes, akit az engedelmesség példaképének tekinthetünk. Az ő példája tanúsítja, hogy érdemes az erényes életre törekedni, mivel a bűnbeesés utáni emberi természete ellenére hosszú gyakorlat és a lélek megtisztítása révén elérhető az ember számára az erényes élet. Mózeset a hit és erény példájaként állítja az olvasó elé, hogy nem értelmetlen az embernek Istenhez törekednie, és hogy járható az erény útja, mely a tökéletességhez vezet.

Nüsszai Szent Gergely késői művében, a *De vita Moysis*-ban<sup>30</sup> bemutatja Mózes – akit a hit és erény példajaként állít az olvasó elé, hogy nem értelmetlen az embernek Istenhez törekednie, és hogy járható az erény útja, mely a tökéletességhez vezet – előrehaladását az erényes életben. A mű két részből áll: a „történetből” (*historia*) és a „szemlélődésből” (*theôria*). Az elsôben ókori értelemben vett szó szerinti értelmezéssel szabadon elbeszéli Mózes életét. Ez a rész nagy hasonlóságot mutat Philón „Mózes életével”. Daniélou úgy véli, hogy ebben a könyvben Gergely közel áll a zsidó haggadához. A második könyv a „theoria”, amely Mózes egész életének topológiai és allegorikus értelmezése. A theoria szerint az égő csipkeborkor kinyilatkoztatása: Isten a lét; az elsô sinai teofánia: Isten abszolút transzcendens; a második sinai teofánia: Isten igaz megismerésének, követésének véget nem érô útja. Ezek alapján állítja, hogy a teoriának nem csak tipológiai és allegorikus értelme van, hanem *sensus plenior*.<sup>31</sup>

---

<sup>30</sup> Vö. Philón azonos című művét (*De vita Mosis I-II.*, introduction, traduction et notes par R. Arnaldez, Cl. Mondésert, J. Pouilloux, P. Savinel. Paris, Éditions du Cerf, 1967. Les Œuvres de Philon d’Alexandrie, 22) = *Mózes élete*, Fordította Bollók János, Budapest, Atlantisz, 1994. Itt nem térünk ki a két mű, illetve két szerző kapcsolatára, lásd ehhez: P. Mirri: *La vita di Mose di Filone Alessandrino e di Gregorio Nisseno*, In. *Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia Università di Perugia* 22 (1982/1983), 31-53., valamint Albert C. Geljon: *Philonic exegesis in Gregory of Nyssa’s De vita Moysis*. Brown Judaic Studies, 2002. (Studia Philonic monographs, 5.)

<sup>31</sup> Jean Daniélou: *Moses bei Gregor von Nyssa*, In. Fr. Stier (a német kiad. szerk.): *Moses in Schrift und Überlieferung*, Düsseldorf 1963. (= *Moïse, l’homme de*

A második részben<sup>32</sup> (*theôria*<sup>33</sup>) a kappadóki atya sokkal nagyobb figyelmet szentel Mózes születésének és neveltetésének körülményére – amely mintegy az első teofánia előkészülete –, mint kivonulására a pusztába és pásztorkodására. Mózes születését Gergely allegorikusan értelmezi, s minthogy Mózeset példaként állítja olvasója elé, már születésétől fogva utánozni kell a nagy prófétát, hogy eljusson a tökéletes erényre. Ez csakis úgy lehetséges, hogy az emberi élet változékony, jobbá és rosszabbá változhatunk, s ez a változás mintegy állandó születés.<sup>34</sup> A bűnbeesés utáni emberi természet ellenére az emberi szabadságon, illetve belső elhatározáson múlik, hogy olyanná születünk-e, mint Mózes.<sup>35</sup> Gergely szerint az erényes élet szülői a *logismoî* (például *sôphrônes kai pronoêtikoî* = mérsékletes és előrelátó gondolatok),<sup>36</sup> amelyeknek mintegy nemző funkciót tulajdonít oly módon, hogy felülkerekednek a szenvedélyeken, és nemzői a fiúgyermeknek. S amikor az érzéki vágyakon és szenvedélyeken a *logismos* uralkodik, akkor Mózesrel együtt az erényes életre születünk. A folyó ugyanis, amelyre Mózeset elveszejteni kitétték, a szenvedélyektől hullámzó élet, s ettől óv meg a tudományok alkotta műveltség, amelyet a vesszőkosár szimbolizál.<sup>37</sup> Úgy tűnik, Gergely a *logismost* a filozófia, illetve a pogány műveltség jótéteményének tulajdonítja, amely nagy haszonnal jár a lelki életre, mivel az erényre törekvő embert megvédi attól, hogy a szenvedélyek eluralkodjanak rajta. De nem vezet igaz és kétségtelen istenismeretre. A pogány műveltségen nevelkedett Mózes elhagyja azt, mint mostohaanyját, és visszatér édesanyjához: az egyházhoz, hogy most már annak tanítása nevelje tovább a lelket. S amikor

---

*l'alliance*, Tournai 1955. Az eredeti francia kiadást nem állt módomban kézbe venni, ezért a német fordítás idézésére kényszerülök.) 298.

<sup>32</sup> *De vita Moysis* ed. Herbertus Musurillo, In. Gregorii Nysseni opera ed. W. Jaeger, Volumen VII, pars I. Leiden, Brill 1964. [=Nüsszai Szent Gergely: *Mózes élete*, In. A kappadóki atyák, Szerk. Vanyó László, Budapest, Szent István Társulat, 1983. (Ókeresztény Írók, VI.) II, 1-18: Mózes születése és neveltetése. A zsarnok fáraó parancsa ellenére is szülő nő a zsarnok barátja és a bukott emberi természethez tartozik, de a fiúgyermek szülése az erényhez tartozik, mivel szabad elhatározásból született, lázadva a zsarnok ellen. Gergely a nemek különbségét a bűnbeesés utánra teszi, az ember eredeti állapotában nem volt férfi és nő. Vö. Böhm, Thomas: *Theoria, Unendlichkeiten, Austieg*. Leiden, Brill 1996. (SVC 35) 240, 12. jegyzet.

<sup>33</sup> A *theôria* értelmezéséhez lásd még Jean Daniélou: *L'être et le temps chez Grégoire de Nyssa*, Leiden, 1970. 1-17. és P. Mirri előbb említett, 42-46, valamint Thomas Böhm: *Theoria, Unendlichkeiten, Austieg. Philosophische Implikationen zu de Vita Moysis von Gregor von Nyssa*. Leiden, Brill, 1996. (SVC 35). 137-149.

<sup>34</sup> *De vita Moysis* II,2-3.

<sup>35</sup> *De vita Moysis* II,3-4.

<sup>36</sup> *De vita Moysis* II,4 és 7.

<sup>37</sup> *De vita Moysis* II,7.



megszabadul szenvedélyeitől és a pogány filozófia „pásztorait” is elfízte, önmagában él.

Mózes a lélek példájaként mutatja, egyáltalán milyen utat kell az emberi léleknek bejárnia ahhoz, hogy a patriarchát utánozva elnyerje a tökéletességet. Nyilván mind a kappadókiai atya kortársai, mind a mai ember esetében számos nehézséget jelentene, ha akárcsak Mózes születését akarnók „szó szerint” utánozni.

A csecsemő Mózeset kosárban a folyóra teszik, hogy a hullámok elveszejtésék. A kosár (kibôtos) fent tartja az elmerüléstől, és nem fullad bele a sodródó vízbe. Gergely allegorikus értelmezésében az élet zajló hullámaitól védi a kosár, s ez a sok vesszőből font kosár a sokféle tudomány alkotta műveltség (hê ek poikilôn mathêmátôn pëgnumenê paideusis).<sup>38</sup> De mindvégig emellett a hit anyatejével táplálkozik, amellyel dada szoptatja, aki tulajdonképpen az édesanyja. A dada-édesanya Gergely „teóriájában” az Egyház, amely hitre neveli az embert és az örök életre táplálja.

Ennek az újjászülető lélekre vonatkoztatott elbeszélésnek három mozzanata igen lényeges a tökéletes életre törekvő ember esélyét illetően: a kosár, a terméketlen fáraó lány és a dajka.

A kosár és a terméketlen fáraó lány Mózes élettörténetében a pogány műveltség (hê eksôthen paideusis), amely valóban terméketlen, állandóan vajúdik, de terméketlen marad, nem szül ugyanis utódot. A filozófia éppen így van.<sup>39</sup> Végül is nem jut el az istenismeret fényére (to phôs tês theognôsias).<sup>40</sup>

Rövid elemzésünkéből kitűnhetett, hogy Nüsszai Szent Gergely a 4. században már nem a 2. és 3. századi apologetikus szempontból mutatja be képileg a filozófia és a kereszténység viszonyát. Mózes a keresztény embert, a keresztény lelket példázza, akinek élete teljesen átalakul, újjászületik a filozófiai és hitbeli aszkézis (gyakorlás) során. Megállapíthatjuk, hogy mind három szerzőnél a filozófia még nem esett szolgaságba – miként majd a középkorban –, hanem jelentős szerepe van mind az üdvtörténet egészében, mind az egyén üdvössége tekintetében. A lélek orvosa (*iatrikê tês psychês*),<sup>41</sup> amely meggyógyítja a beteg, illetve leromlott lelket. Az orvoslás folyamata (*iatreia*) a megtisztulás (*katharsis*). Teljes gyógyulás azonban az egyetlen igazi orvosnak köszönhető, Jézus Krisztusnak, aki megváltásával helyreállítja a bűnbeesésben megsérült istenképiséget.

---

<sup>38</sup> *De vita Moysis* II, GNO VII, 35,14-15.

<sup>39</sup> *De vita Moysis* II, GNO VII, 36, 15-17. Vö. Philo: *Leg all* I, 75-76.

<sup>40</sup> *De vita Moysis* II, GNO VII, 36, 19.

<sup>41</sup> *De virginitate*, GNO VIII, pars I *Gregorii Nysseni Opera ascetica*, W. Jaeger, Johannes P. Carvanos, Virginia Woods Callahan, Leiden, Brill, 1952. 335-336.